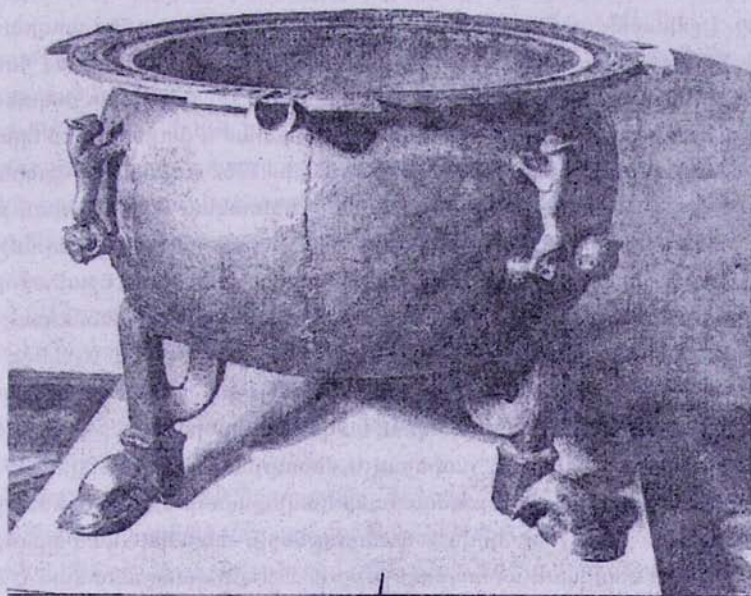

ՀԵՆՐԻԿ ԽԱՌԱՏՅԱՆ

**ՄԻԶՆԱԴԱՐՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՎԱՐՊԵՏՆԵՐԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԼԱՎԱԳՈՒՅՆ ՕՐԻՆԱԿԸ**

Հաճախ ասում են, թե Հայաստանը թանգարան է բաց երկնքի տակ, որի հետ իրավամբ չհամաձայնվել չի կարելի: Հայտնի է, որ գիտնականների կողմից տասնամյակների հետազոտությունների ընթացքում ի հայտ են բերվել 9-13-րդ դարերի հայ վարպետների ձեռքերով կերտված բրոնզյա, մետաղյա և այլ առարկաների բազմաթիվ հուշարձաններ Հայաստանի տարածքների հնագույն բնակավայրերի հետազոտությունների ընթացքում: Դրանք բացառիկ նշանակություն ունեցան կիրառական արվեստի ուսումնասիրության բնագավառում և կուլտուրական կյանքի լուսաբանման հարցում: Այդ ուսումնասիրությունների հիմքը դրվեցին 19-րդ դարի 90-ականներին: Նման առարկաները շատ-շատ էին և ուշադրության արժանի: Հետազոտությունների արդյունքները հատուկ տեղ գտան գիտնականների մի շարք աշխատություններում (Կ. Ղաֆադարյան, Ն. Գ. Հակոբյան, Վ. Ա. Աբրահամյան և այլն): Նման ստեղծագործությունների թվին է դասվում նաև Հաղարծնի վանքում գտնված, գեղարվեստական մետաղի մշակման եզակի օրինակ պղնձյա խոշոր կաթսան (1232): Այն ցուցադրված է ՀՀ ՊՊ թանգարանի սրահներից մեկում և տասնամյակներ շարունակ այցելուների և մասնագետների ուշադրության առարկան է: Այդ կաթսայի մասին տեղեկություններ հայ մամուլում սկսել են հրատարակվել վանքի վանահայր Պողոս վարդապետ Տեր-Մարգարյանի կողմից այն գտնելու օրից, 1884 թվականի ապրիլից: Առաջինը ուշադրություն դարձրեց ՆՈՐ-ԴԱՐԸ, որն իր հաղորդման մեջ հայտնում է ոչ միայն կաթսայի գտնելու հանգամանքները, այլև մասնագետների ուշադրությունն է հրավիրում այդ եզակի առարկայի վրա: Իր ապրիլի 4-ի համարում տալով կաթսայի մոտավոր բնութագիր-նկարագիրը՝ թերթը հաղորդում է հետևյալը. «Պատմում են, որ հայր սուրբին (Պողոս վարդապետին) երագում հայտնել են, որ իր բնակված խցի առաջ եթե փորի, կարող է բավականություն ստանալ: Այդ երագը կրկնվում է մի քանի անգամ, բայց նա ուշք չի դարձրել: Վերջապես մի առավոտ ժողովում է ծառաներին ու փորել տալիս ցույց տված տեղը, երևան է գալիս մի ձուլածո կաթսա, պղնձագույն մետաղից (տեղացիները ամբակ են ասում), երեսի վրա շուռ տված, տակին էլ մի զանգակ, ու տալիս է կաթսայի նկարագիրը»:

Վերոհիշյալ հարցին «Նոր-Ռար»-ը կրկին անդրադառնում է 1885 թվականի իր թիվ 121 համարում: Այստեղ արդեն հանգամանորեն է խոսում թե՛ Հաղարծնի վանքի, և թե՛ նրա վանահայր Պողոս վարդապետի կողմից վանքը բարեկարգելու աշխատանքների մասին: Նյութի հեղինակը, որն է «ԾԱՆՈԹ» ծածկանվամբ Ավետիս Գալֆանճյանը, իբրև գիտակ, հետազոտում և հաղորդում է հետևյալը. «Գտնված կաթսայի համար թեև ժամանակին գրել են, բայց այցելությանս զլիսավոր շարժատիթը լինելով, ավելորդ չեմ համարում կրկնել: Կաթսան գտնվել է նույն անցյալ

տարվա մարտին, կիսագնդաձև բերանը մեկ մետր տրամագիծ ունի, նյութն է տոմպաղ, կշիռը քսան և մեկ փութ և 26 գրվանքա, երեք ոտք ունի՝ մեծ մի ոտքերի, ունի չորս ալյուծակերպ ունկ՝ ուղղաձիգ դիրքով և երեք օղամանյակի տեղեր՝ առյուծազլուխ: Կաթսան չորս կտորից է, ներքին մասը երեք կողմեական մասեր իրարու ազուցված: Ծրթանց լայնությունը լինում է մի տասնորդամետր, որո արտաքին եզրում այս արձանագրությունը կա. «Ի Թ ՈՋԱ, (681) ես Ջուսիմա քահա(նայ) մեղապարտ ստացա զքոքս յարդեանց իմոց, միաբանքս ետուն ինձ տարին Ա ժամ Գորգա գորավարի դանին»: Արձանագրության ներքին կողմը շրջաբոլոր աովակով է և մի կողմը խողովակ, որո երեսը յոթն թելից վանդակված: Կաթսայի ձևի ցուցմունքից հավանական է կարծել, որ ժամանակին գործածվել է կամ ցքի քաշելու և կամ ջուր թորելու, ուստի և ունեցած պետք է լինի և կիսագնդաձև ծածկոց: Կաթսան գտնվել է հողին մեջ բերանի վերա շուռ տված, որո տակից դուրս եկել է մի զանգակ երկու փութ և երկու գրվանքա ծանրությամբ:

Պետք է նշել, որ թերթի հաղորդումը արժանացավ նաև օտարերկրացիներից մեկի ուշադրությանը: Այսպես, 1884 թվականին ոմն օտարական, այցելելով Հաղարծին, տեսնելով կաթսան, առաջարկել է վանահորը վաճառել այն իրեն, պատրաստ լինելով վճարել 10000 ռուբլի գումար: Վանահայրը, սակայն, չնայած սուկա իր նյութական ծանր վիճակին, մերժել է նրան և նույն թվականին կաթսան նվիրաբերել Սուրբ Էջմիախնի թանգարանին, որտեղ այն մնում է մինչև 1930-ական թվականները: Այնուհետև, այդ տարիներին պետության վարած աթեիստական քաղաքականության հետևանքով, որի հիմքը դրվել էր 1921 թվականի դեկտեմբերի 17-ի դեկրետով, Էջմիածնի արժեքավոր իրերի հետ պետության կողմից առգրավվում է նաև այդ հնագույն կաթսան և տեղափոխվում Երևան, հանձնվում Պետական Պատմական թանգարանին, որտեղ հանգրվանում է 1931 թվականի հոկտեմբերից: Տարիներ անց տեղափոխվում է Լեռնագրադի Էրմիտաժ և ցուցադրվում նրա սրահներից մեկում, զմայլում հազարավոր այցելուների: 1962 թվականին կրկին վերադարձվում է իր հիմնական տեղը՝ Հայաստանի Պետական Պատմության թանգարան: 1970-ականներին, որպես 13-րդ դարի հայ վարպետների մետաղամշակման մեծարժեք գործ, ցուցադրվել է արտասահմանյան երկրների նշանավոր թանգարաններում՝ ներկայացնելով հայ ժողովրդի վարպետների մետաղամշակման բարձր արվեստն ու կուլտուրան:

Գիտությանը, իհարկե, մասնատիպ կաթսաներ և զանգակներ հայտնի են ոչ միայն Հայաստանում, այլև Անդրկովկասում, սակայն Հաղարծնի կաթսան առանձնահատուկ է իր խաչաձև տեսքով, չափերով և մեծությամբ ու համարվում է Հայաստանի Պետական Պատմության թանգարանի հավաքածուի եզակի օրինակը: Կաթսան մետաղամշակման լավագույն ավանդույթների, տեխնիկական բարդ հնարների շնոհալի գործադրման արտահայտություն է: Այն պատրաստված է ձուլման եղանակով և գործածվել է միջնադարյան հայ եկեղեցական սպասքում՝ իբրև մկրտարան: Այդ է հավաստում նրա՝ վանքում գտնվելու իրողությունը, որի մասին վկայում են մասնագետները

